

DANUŠE KŠICOVÁ

SAŠA SOKOLOV – RUSKO-KANADSKÝ HRABAL

Abstrakt

Oba autoři používají bohatého jazyka a zvláštních druhů stylizací (např. hospodská historka v Hrabalově románu *Obsluhoval jsem anglického krále* nebo slohová úloha v Sokolovově románu *Škola pro hlupáky*), nepřetržitě plynoucí výpovědi a poetického hromadění slov. Hlavní hrdina *Školy pro hlupáky* – talentovaný chlapec, nosící masku mentálně postiženého, aby si zachoval vlastní identitu a nezávislost, je blízký pitoreskním hrdinům Hrabalových románů. Spojuje je jejich výjimečnost, pouze jejich stylizace je rozdílná, protože v českém prostředí neexistovali tzv. „boží blázni“ (jurodiví), jejichž tradici lze vyčíst Sokolovově románu. Sokolov a Hrabal si jsou blízcí i svou koncepcí filozofie života.

Abstract

Sasha Sokolov – a Russian-Canadian Hrabal

Both authors use a rich language, a special types of stylization (e. g., the pub story in Hrabal's novel *I Served the King of England*, or the school essay in Sokolov's novel *A School for Fools*), stream-of-consciousness and poetically organized lists as the dominant stylistic device. The main hero of the novel *A School for Fools* – a talented boy, who pretends to be mentally handicapped in order to preserve his own identity and independence – is very close to the picturesque characters of Hrabal's works. All of them are outstanding personalities, only their stylization is different, as the tradition of „holly madmen“ (yurodiviye) did not exist in the Czech society. Both of the authors – Sokolov and Hrabal – are also close to each other in their philosophy of life.

Klíčová slova

srovnávací analýza ■ romány ■ poezie ■ poetika ■ S. Sokolov ■ B. Hrabal

Key Words

comparative analysis ■ novels ■ poetry ■ poetics ■ S. Sokolov ■ B. Hrabal

Při četbě proslulého románu Saši Sokolova *Škola pro hlupáky*,¹ přeloženého do mnoha jazyků a hraného v dramatinované podobě v avantgardních divadlech, mne překvapila stylistická blízkost obou autorů, kteří se zřejmě neznali. Díky projektu East Translates East a podpoře Ministerstva kultury ČR se kniha nedávno dočkala výborného českého překladu Jakuba Šedivého provázeného zajímavým doslovem Tomáše Glance.² Kdo to vlastně je, ten Saša Sokolov (vl. jm. Ale-

¹ Saša Sokolov napsal *Školu pro hlupáky* r. 1973 a vydal v zahraničí poté, co r. 1975 emigroval. Srov.: *Škola dlja durakov*. Ardis, Ann Arbor, USA 1976.

² *Škola pro hlupáky*, Prostor, Praha 2006, přel. Jakub Šedivý z ruského orig., vydaného v Petrohradě r. 2001. Tomáš Glanc, *Škola imaginace*, s. 261–271.

xandr Vsevolodovič Sokolov, 1943), jehož juvenilií, podpořené obdivnou reakcí Vladimíra Nabokova, se dostalo takového nečekaného ohlasu? Již jeho biografie je neobvyklá a svými dramatickým zvraty dobově příznačná.

Narodil se v Ottavě v rodině majora, pracujícího v obchodním oddělení sovětského velvyslanectví. Do Sovětského svazu se rodina vrátila r. 1946 poté, co byl otec vyhoštěn pro údajnou špionážní činnost (prý sbíral materiály o výrobě atomové bomby). Do školy začal budoucí spisovatel chodit v době, kdy se stalinský teror přenášel i do školského systému, který svérázného chlapce dráždil natolik, že se dostal do zvláštní školy. Vlastní zkušenosti měl později i s psychiatrickou léčebnou, jejíž dril je někde v podtextu prvního Sokolovova románu. Stejně cizí mu bylo i vojenské školství, kde studoval jazyky, takže fakultu opustil a posléze dálkově absolvoval žurnalistiku. R. 1965 byl členem tajné mládežnické skupiny SMOG (Samoje molodoje občestvo genijev – Sdružení nejmladších geniů), ostatně brzy rozehnané. Podobně jako Maxim Gorkij prošel také Sokolov řadou zaměstnání v Rusku a posléze i na Západě, kam se dostal v době politického pronásledování r. 1975 až po zásahu rakouského kancléře Bruna Krajského. Jeho sňatek s rakouskou občankou, ani pobyt v Rakousku však netrval dlouho. Od r. 1976 žil Sokolov v USA, o rok později získal kanadské občanství. V obou těchto zemích žije střídavě dodnes.

Saša Sokolov je autorem tří románů. Kromě nejúspěšnějšího prvního vytvořil zvláštní fyziologický román, který nazval jinotajně *Mezi psem a vlkem* (1980).³ Zjevně nejde jen o kalk z francouzského obrazného výrazu pro soumrak „entre chien et loup“, protože v samém románu se mluví spíše o prvním ranním rozbřesku, kdy i ti nejudatnější ze severských lovců, zapíjejících stesk, postupně odpaďají. Hodinou psa se obvykle označuje doba mezi čtvrtou a pátou ranní. Román strukturovaný podobně asyžetově jako autorova prvotina, musel být západnímu čtenáři, neznalému ruských poměrů, velmi vzdálený. Sokolov v něm totiž zachytil prostředí, ve kterém žil jako jeden z lovců (srov. krásné ruské slovo „jeger“). S humorem zobrazily životní styl tohoto prostředí ruské filmy Alexandra Rogožkina *Svéráz národního lovu* (1995) a *Svéráz národního rybolovu* (1999), promítané po úspěšné prezentaci prvního z nich na karlovarském festivalu i u nás.

V Sokolovově románu plní tuto parodickou funkci především básně, stylizované jako autentické texty jednoho z lovců a vkládané na závěr jednotlivých kapitol. Sokolov tak navázal nejen na Puškina a pěvce hulánských radovánek z Puškinovy plejády Davydova, ale i na Pasternakova *Doktora Živaga*, jehož básnická příloha dokresluje vnitřní prožitky hlavního hrdiny. Autorský záměr začlenit verše jako rovnocennou součást textu je patrná z průběžného číslování kapitol, v nichž se nedělá mezi prózou a verši žádný rozdíl. Hned za prvními dvěma kapitolami následuje cyklus devíti básní, stylizovaných jako lovcovy zápisky. A protože nedílnou součástí ruských severských lovců, a nejen jich, jsou důkladné pijatiky, jmenuje se cyklus *Zápisky věčně opilého lovce*. Verše jsou budovány na kontrastu mezi záznamem **všední reality a nečekanými krůpěmi poezie**,

³ Saša Sokolov, *Meždu sobakoj i volkom*, Ardis, Ann Arbor 1980.

v níž se odráží smutek, který je nutné stále utápět. Běda, jestli má koloniál zavřeno a všechna vodka je vypitá:

**Жалобно блеет дрезина
С тридцать четвертой версты,
Дали донельзя пусты
И выходной в магазине.
Скушно. И блеет дрезина.**

**Drezina žalostně kvílí
už třicet čtyři verst,
ta beznadějnost cest,
hospoda zavřená – ten stesk.
Drezina zoufale kvílí.**

Na začátku téže básně je strofa, vysvětlující tu podivnou dobu nočních besed, při nichž jsou přítomny i ty dvě psovitě šelmy:

**Между собакой и волком –
Время для частных бесед:
Пусть незатейлив обед,
Все вы обсудите толком
Вместе с собакой и волком.⁴**

**Čas mezi psem a vlkem
akorát pro pokec:
oběd by nežral ani pes,
zato si pěkně splknem
spolu se psem a vlkem.**

Vzpomeňme na Hrabalovy verše ze závěru Barvotisků:

Co dělali než nadejde čas jít spát,
jen prchlý pohled v zrcadle, tak jako vrah,
když na mrtvolu v prostěradle pohlédne.

A básník, který dostal úkol život hlídat
a v lásce bdít, směje se idiotsky u vrat
a chlastá z lahve. Je půlnoc nebo poledne?⁵

Realie jsou sice jiné, ale nálada velmi blízká.

Smysl pro parodii a černý humor se zvláště výrazně projevil ve třetím a nejrozsáhlejším Sokolovově románu s málo zřetelným názvem *Palisandr* (1985).⁶ Jméno hlavního hrdiny autor identifikuje v závěrečné básni francouzsky psané eseje, přednesené na Jihokaliifornské univerzitě na sympoziu věnovaném jemu a Josifu Brodskému. I když rodiče dali jeho hrdinovi takové jméno, neznamená to, že je skutečně strom, stejně jako jméno Lev ještě nedělá jeho nositele šelmou nebo Petra skálou. Nebyl by to však Sokolov, v jehož díle se vždy otevírá prostor pro jiný výklad, aby závěrečné dvojverší neformuloval takto:

**И мыслишь озадаченно: Кто значит,
И может, ты – и дерево: бывает.⁷**

**Říkáš si v duchu, kdopak ví,
Třeba jsem strom – to může být.**

⁴ Tamtéž, s. 34.

⁵ Bohumil Hrabal, *Bambino di Praga, Barvotisky, Krásná Poldi*. Čs. spis., Praha 1997, s. 62.

⁶ Saša Sokolov, *Palisandrija*. Symposium, Sankt-Peterburg 2004.

⁷ Saša Sokolov, *Palissandre – c'est moi?* In: týž, *V ožidání Nobelja ili Obščaja tetrad'*. BBK, Sankt-Peterburg, s. 29.

Parodicky stylizovaná Sokolovova antiutopie bývá vykládána jako Lolita naruby, protože v románu vystupuje postava mladičké, ale k těm nejodvážnějším milostným hrátkám provokující neúnavné Mažoretky. Vyprávění je podobně jako v předchozích dvou románech vloženo do úst hlavního hrdiny, stylizovaného opět autobiograficky, i když v daném případě je děj datován rokem 2044 a události spjaté s hlavními nositeli tvrdé sovětské moci typu Leonida Brežněva či jeho syna jsou v něm komentovány s odstupem několika desetiletí. Autor totiž volně přechází ze středověku, kdy se jeho dávný předek oběsil na ručičkách kremeleského orloje, do doby tvrdé sovětské reality či zpět o několik století, aby se mohl setkávat s hlavními postavami evropských literatur či se skladateli počátku 20. století.

Hlavní hrdina Palisandr Dalberg, jehož osudy jsou v románě líčeny s kurtoasním zájmem o nejroztodivnější erotické zážitky s politickým podtextem, je po mnoha peripetiích závěrem demaskován jako hermafrodit. Z české literatury se v této souvislosti vybavují některé z obdobně parodických románů Ladislava Klímy. Podobně jako Klíma užívá i Sokolov motivu inkarnace, oblíbeného v postmoderně (u nás můžeme jmenovat např. Jiřího Kratochvila). Postmoderní je i zpestřování hrdinovy biografie kontaktem se známými osobnostmi od markýze de Sada přes Rasputina až po Brežněva, jeho ženu atd. Parodická linie Sokolovova románu se projevuje i v jeho výsměchu banalitě literárních anamnéz románových postav. **Ukazuje to na příkladu osudu nezkrotné Mažoretky, které zemřela při porodu její matka a jejíž knížecí otec ji poté svěřil do péče svého nemanželského syna, splozeného se svou kuchařkou, atd.**

Nejvýraznějším rysem Sokolovova stylu je záměrná asyžetovost jeho próz, kterou autor zdůrazňuje i ve svých veřejných projevech. Některé z jeho vystoupení na akademické půdě jsou shrnuty do knihy *Čekání na Nobelovu cenu* (1993). Název této knihy eseji ironicky charakterizuje postavení ruských spisovatelů na Západě. V eseji *Palisandr – to mám být já ?* se autor vysmívá stereotypnosti milostných syžetů podle vzoru: „A miluje B, B – C, C – D, to je ale pěkná nuda.“⁸ Podle Sokolova je syžet „úplný mrzák“, bez něhož se lze obejít. Usilí moderny a avantgardy kultivovat základní tvůrčí materiál – jazyk – našlo v Sokolovově tvorbě jednu ze svých nesporných kulminací.

U Sokolova se stejně jako u Hrabala setkáváme s vyprávěním plynoucím jako řeka, protékající nesčetnými zákruhy, jejichž břehy se v ní odrážejí s podmanivostí nečekaných spojení a kouzlem světa, který očima osleplýma chvatem nevidíme. Rozdíl je ovšem v jiném druhu stylizace. Zatímco Hrabal, rozvíjející styl hospodské historky, charakteristické pro Jaroslava Haška,⁹ navozuje dojem živého vyprávění, Sokolov v úvodu svého románu hledá slova pro psaní textu, který neustále posuzuje očima své učitelky ruštiny. Pro srovnání lze uvést začá-

⁸ Tamtéž, s. 23.

⁹ D. Kšicová, *Poetika českého humoru. Jaroslav Hašek – Karel Čapek – Bohumil Hrabal*. In: *Od moderny k avantgardě*. Masarykova univerzita, Brno 2007, s. 110–115.

tek Hrabalovy novely *Obsluhoval jsem anglického krále* a Sokolovovy *Školy pro hlupáky*.

Hrabal: *Sklenice grenadýny*

– *Dávejte pozor, co vám teďka řeknu.*

Když jsem přišel do hotelu Praha, tak mne vzal šéf za levý ucho a zatahal mě za něj a povídá: “Jseš tady pikolík, tak si to pamatuj! Nic jsi neviděl, nic jsi neslyšel! Opakuj to! A tak jsem řekl, že v podniku jsem nic neviděl a nic neslyšel. A šéf mě zatahal za pravý ucho a řekl: “A pamatuj si ale taky, že všechno musíš vidět a všechno slyšet! Opakuj to!” A tak jsem udiven opakoval, že všechno budu vidět a všechno slyšet. A tak jsem začal. – 10

Соколов: *Нимфея*

«Так, но с чего же начать, какими словами? Все равно, начни словами: там, на пристанционном пруду. На пристанционном? Но это неверно, стилистическая ошибка, Водокачка непременно бы поправила, пристанционным называют буфет или газетный киоск, но не пруд, пруд может быть околостанционным. Ну, назови его околостанционным, разве в этом дело. Хорошо, тогда я так и начну: там на околостанционном пруду. Минутку, а станция, сама станция, пожалуйста, если не трудно, опиши станцию, какая была станция, какая платформа: деревянная или бетонированная, какие дома стояли рядом, вероятно ты запомнил их цвет, или, возможно, ты знаешь людей, которые жили в тех домах на той станции?»¹¹

To co Sokolovův román *Škola pro hlupáky* spojuje s Hrabalem nejvýrazněji, je množství lyrických extempore a začleňování spousty reálií, jejichž hyperbolizací oba autoři dosahují neobyčejné plastičnosti vjemu. Hrabal vyjadřuje krásu pražského hotelu Paříž, kam se dostal jeho malý číšník, množstvím věcí, které našel ve skříních svého podkrovního pokojíku:

„A když jsem otevřel kufr, abych vyvěsil svůj frak a prádlo, otevřel jsem skříň a vidím, že je plná šatů, otevřel jsem druhou skříň a ta zas byla plná deštníků a ta třetí skříň byla plná převlečnicků a zvnitřku na provázcích, přibitých velikými napínáčky, tam visely stovky kravat... a jak jsem stáhnul ramínka a svoje šaty jsem si tam pověsil, a pak jsem se díval na Prahu, na ty střechy, viděl jsem třpytící se hrad, a jak jsem viděl ten hrad českých králů, tak mne slzy polily a úplně jsem zapomněl na hotel Tichota...“ (s. 82)

S obdobnými stylistickými postupy, které výčtem detailů někdy připomínají i Karla Čapka, se můžeme často setkat také u Sokolova. V citovaném románu je to např. scéna na poště, kam přijde chlapec, aby mu orazítkovali krabičku zápalek. Hodná paní z pošty ho vede do místnosti, kde mají konvici s čajem, aby si nad ní mohl odlepit obrázek na krabičce zápalek, protože jinak to orazítkovat nelze:

„A ty jsi šel za ní po dlouhé chodbě, kde visely lampičky bez stínidel a bylo to tam cítit opravdovskou poštou: pečetní vosk, kliš, papír, motouz, inkoust, stearin, kasein, přezrálé hrušky, med, vrzající boty, crème brûlée, laciný komfort, sušená ryba, výhonky bambusu, krysí výkaly, slzy vrchního zapisovatele. Konec chodby korunoval nevelký sál, stejně tak jako řeku korunuje

¹⁰ Bohumil Hrabal, *Obsluhoval jsem anglického krále*. Čs. spis., Praha 1990, s. 11.

¹¹ Saša Sokolov, *Škola dlja durakov*. Op. cit., s. 7.

jezero, do kterého se vlévá. V sále ležely na poličkách balíky a zásilky adresované tam a onam, na okně byla mříž a uprostřed místnosti se na stole leskla čajová konvice se strakatou šňůrou, která končila zástrčkou.“¹²

Podobně jako Hrabal, jenž našel svoje zázemí v chatové osadě Ralsko, umísťuje i Sokolov hlavní osu románu do jedné z mnoha chatových lokalit, jejíž hustá síť obepíná ruská města, především však Moskvu a Petrohrad. V Čechovových povídkách se můžeme přesvědčit, že jde o starou tradici, sahající daleko do před-revolučního období, kdy se střední vrstva začínala přizpůsobovat životu chudnoucí šlechty, jejíž venkovská sídla se začínala rozpadat nebo propadala jako zástava horentně rostoucích dluhů těch co žili jako dřív bez ohledu na to, že to bylo čím dál tím víc nad jejich poměry.

Jak je patrné již z citované ukázky, román začíná líčením venkovského nádraží s dřevěným nástupištěm s výhledem na rybník, louky a sem tam roztroušené hájky s klikatými cestami pro staré bicykly a starého listonoše, rozvázejícího poštu i ve svém hluboce penzijním věku, protože jak jinak přežít. Vypravěč vystupuje v množném čísle, protože navazuje nejen na bohatou tradici ruských chytrých Ivánků-hlupáčků, ale i na neméně dlouhou škálu dvojníků, známých nejen z Puškina, Pogorelského, Gogola či Dostojevského, ale i z Bloka, jehož poetizovaná verze je u Sokolova transformována do podoby dvou chlapců, mezi nimiž neustále probíhá vnitřní dialog. Nejsem přesvědčena o prvoplánovosti pojetí duševní omezenosti chovanců zvláštní školy, na niž poukazuje Glanc ve svém doslovu. Domnívám se, že autorovi šlo o mnohem víc. To neustálé zdůrazňování špatné paměti žáků, pro něž našla jedna z jejich učitelek vhodné označení selektivní paměť, má zjevně jinotajnou funkci. Jde zřejmě o skrytou formu protestu proti všemu, s čím adolescenti nesouhlasí. Chovanci jsou nejen schopni vnímat fundovaný výklad svých oblíbených učitelů, ale především dovedou rozlišovat lidi podle jejich morálních kvalit. Milují pedagogy, kteří jim rozumějí a umějí se k nim přiblížit, jako učitel zeměpisu Saul neboli Pavel, jenž k nim promlouvá i po své smrti, podle jeho slov pěkně otravné záležitosti. Mladá učitelka botaniky s výmluvným jménem Květa Větvka akátu (v originále Veta Akatova) se stává vysněnou touhou hlavního hrdiny. Princip dvojnictví zde autorovi pomáhá navodit situaci, kdy se zamilovaný chlapec stává sám sobě rivalem, protože jeden z jeho dvojníků může být označen za mnohem schopnějšího než ten druhý, který mladé ženy není zdaleka tak hoden. Hamletovská maska pomáhá chlapci i doma. Princip kontrastu, na němž je založena veškerá tvorba Saši Sokolova, je vyjádřena i charakteristikou chlapcových rodičů – hromotluckého otce prokurátora, relaxujícího po hrdelních rozhodnutích četbou denního tisku, a starostlivé matky, vozícího synka lokálkou na hodiny akordeonu. Kouzelná je scénka na venkovském hřbitůvku zapadlém sněhem, kde chlapec usedá na lavičku vedle hrobu své babičky za brankou, jejíž zámek nemůže maminka zkrehlými rukama dlouho rozehrát, a předvádí babičce, co nového se za poslední dobu naučil hrát.

¹² Škola pro hlupáky, Prostor, Praha 2006, s. 185. Odtud cituji i dále str. v textu.

Síla bezmocných je v masce šaška či blázna. Otcovo rozhodnutí prodat chatu, kde jej obtěžují nezvaní příbuzní a kde si je vědom nevraživosti osadníků, vyjadřujících svůj postoj k prokurátorovi – pravé ruce totalitního systému – věčným rozbíjením oken v jeho chatě, vyvolá v chlapci ostrou reakci. Po vzoru duševně nemocných začíná skučet jako raněný vlk či zbitý pes.

V podtextu chlapcových duševních útrap je tedy napjatý vztah, který se vytvořil mezi ním a vlastním otcem, který synovi nerozumí a není s ním spokojený:

„Náš otec prokurátor je hodně veliký. Když stojí ve dveřích kuchyně, zabírá svým kostkovaným pyžamem celé dveře, stojí tam a ptá se: co se stalo, proč tady, v mém domě, křičíte, copak jste se všichni zbláznilí?... Co se to tady k sakru děje! Copak nemůže být chvíli potichu, pěkně zvlčil ten tvůj chlapeček, jen co je pravda, ovšemže je pak samá čtyřka.“ (s. 133)

Když bezprostředně poté otec rozhodne, že prodá chatu, kterou syn tak miloval, začne jeho syn vydávat zvuk podobný vytí:

„Zakřičel jsem tak hlasitě, jako nikdy v životě předtím, chtěl jsem, aby slyšel a pochopil, co znamená křik jeho syna: á-á-á-á! vlci na stěnách dokonce ještě hůř na stěnách jsou lidé jejich tváře jsou to nemocniční zdi je to čas kdy umíráš tiše a strašlivě á-á-á-á a schoulený do klubička tváře jež jsi nikdy neviděl avšak uvidíš je za mnoho let to je preludium smrti a života neboť tobě bylo slíbeno, že budeš žít abys okusil zpětný běh času aby ses učil ve zvláštní škole a nesmírně miloval učitelku Květu Větvku akátu...“ (s. 134)

Je pozoruhodné, že obdobné vzpomínky na dětství a na kolize se svým výbušným otcem se vybavují ve vaně nezkrotné blondáté krasavici z *Postřižin* (1976), jejímž prototypem byla vlastní Hrabalova matka. Drastická je její vzpomínka na pitoreskně viděný sled událostí, jež následovaly poté, co ji vytáhli jako malou dívčenko ze studny, do níž upadla, když se dívala, jak jí to v těch nových svátečních šatečkách sluší. Po své záchraně se ocitla shodou okolností na četnické stanici, kde si s ní nevěděli rady a z obavy, že by mohla utéct ji přivázali za nohu ke stolu, kde na zemi usnula. Tak jí tam našel tatínek:

„...odvázali mne od stolu, a když mne za ruku vytáhli, četníci tak žalovali, že tatínek vzali provaz a uvázali mi ten provaz kolem krku a já jsem se rozplakala a volala: – Tatínku, já nechci, abyste mě oběsili. Já nebudu umírat na větví tak dlouho... – to tatínkovi kocour snědl játra a tatínek pověsili kocoura na větev za to, a kocourek tam umřel až druhý den... a tatínek si mne odvedli na provaze do vlaku, a když jsme přijeli domů, tak tatínek mne vedli jako telátko na provaze, a všem lidem tatínek vykládali, že nejsem slušná holčička a že mne musí vodit na provaze jako zlého psíčka...“¹³

V Hrabalových úsměvných *Postřižinách* je to ovšem scéna vyvažující idylické prostředí, v němž hrdinka žije jako dospělá, což jí ovšem nijak nebrání, aby se často chovala stejně jako ta malá nezkrotná dívčenko, na níž si vzpomněla.

V Sokolovově *Škole pro hlupáky*, rovněž bohaté na potěšitelné okamžiky chlapcova života, je dobově příznačná i charakteristika domácích učitelů, kteří mají chlapce doučovat. Učitel matematiky, jenž odhadl beznadějnost situace,

¹³ Bohumil Hrabal, *Postřižiny*. In: Týž, *Městečko u vody*. Čs. spisovatel, Praha 1982, s. 67.

posílá chlapce nejdříve pro důkladnou zásobu piva a pak s ním tráví čas hraním šachů, pro něž chlapec vymýšlí zcela nečekané tahy. Učitel fyziky zase chlapce baví společným prohlížením nemravných erotických obrázků. Tato krátká próza, zařazená do druhé kapitoly nazvané *Ted'* a opatřené podtitulem *Povídky napsané na verandě*, má již příchut' absurdity, jindy plně vyjádřené záměrným převrácením hodnot. Prokurátorovi a jeho ženě vadí ze všeho, co jim vesničané v zimě natropili, především skutečnost, že jim vykradli latrínu. Stará pedagogická vedoucí zvláštní školy, shodou okolností Židovka jménem Šejna, si čas od času vypůjčuje od chlapce nefungující gramofon, aby si na něm přehrávala vždy jednu a tutéž desku. Systém obratu o sto osmdesát stupňů je zdůrazňován stálým uváděním protikladných informací. Takto je koncipována i scénka s gramofonem:

„...třebaže už sto let nehraje a hrát za žádné peníze nebude, jakmile si ho Šejna odnáší do svého pokoje a zavírá se, hraje jako nový. Přesněji řečeno nehraje, ale vypráví: stařena na něm pouští desku s hlasem svého nebožtíka muže, který se oběsil, protože ho podváděla se Sorokinem v garáži, nebo ne, oběsil se Sorokin, a její muž, Jakov, se otrávil.“ (s. 163)

Román *Škola pro hlupáky* je uvozen citátem ze *Skutků apoštolských*, kde Sokolov našel i obě jména milovaného učitele Saula, „kterýž slove i Pavel“. Styl biblických textů je však zjevně i jedním z autorových inspiračních zdrojů. Jako litanie zní promluva zesnulého učitele k mrtvé milované dívence Róze:

„...to, co se stane té noci, bude jako plamen, jenž požívá ledovou pustinu, jako hvězdný déšť odrážející se ve střeptu zrcadla, jež znenadání ve tmě vypadlo z rámu, aby varovalo svého majitele před brzkou smrtí, bude to jako pastevecká fujara a hudba, jež není ještě napsána. Přijď ke mně, Rózo Větrná, copak ti tvůj starý učitel, krácející údolím nebytí a po planinách strádání, není drahý?“ (s. 174–175)

Stále zdůrazňovanou filozoficky pojatou kategorií je čas, jehož roviny se neustále prolínají, což má navodit dojem irelevantnosti či přímo neexistence času, protože autor překračuje jeho hranice, stejně jako hranice prostoru. V podtextu těchto pasáží je vždycky existenciální pocit vlastního ohrožení, násobený tím, že se jedná o bezbranné dítě, o chlapce, slibujícího matce, že bude dělat všechno podle jejího přání, jen aby ho neposílala tam, kde by byl vydán na pospas lidem, kteří by mu ubližovali.

Výpověď Sokolovova románu je tedy mnohem hlubší než napovídá jeho název. Je to dílo o ohrožení lidského mláděte, vybočujícího svou individuální dispozicí z běžného průměru. Je to dílo o výjimečnosti talentu, jenž nachází pochopení jen u těch, kdo dovedou vnímat svět a jeho krásu podobně citlivými očima. **Hlavní hrdina *Školy pro hlupáky* – adolescent, nosící masku mentálně postiženého, aby si zachoval vlastní identitu a nezávislost – je blízký pitoreskním hrdinům Hrabalových románů. Spojuje je jejich výjimečnost, pouze jejich stylizace je rozdílná, protože v českém prostředí neexistovali tzv. „boží blázní“ (jurodiví).¹⁴ Povědomí o této tradici lze vyčíst z chování výjimečně nadaného**

¹⁴ Ivo Pospišil, *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. MU. Brno 1995.

chlapce, který si musí hájit svoje místo ve světě. Sokolov a Hrabal si jsou blízcí i svou koncepcí filozofie života.

Saša Sokolov, jenž stavěl na první místo své tvorby práci se slovem, se již ve své juvenilii projevil jako básník prózy, navazující na experimentální linii ruské i světové literatury. Není proto divu, že v něm lze nacházet i nečekané analogie v českém písemnictví.

